

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-71>

УДК 336:343

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

IDENTIFICATION AND MINIMIZATION OF FINANCIAL FRAUD RISKS IN MAKING ADMINISTRATIVE DECISIONS

Безділь Назар Богданович

магістрант,

Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7142-4988>**Данилюк Марія Миколаївна**

кандидат економічних наук, старший викладач,

Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8228-1533>**Дмитришин Марта Василівна**

кандидат економічних наук, доцент,

Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0609-9764>**Bezdil Nazar, Danyliuk Mariia, Dmytryshyn Marta**
West Ukrainian National University

У статті досліджується проблематика ідентифікації та мінімізації ризиків фінансового шахрайства під час прийняття управлінських рішень. Визначено, що ризику фінансового шахрайства піддаються як публічні, так і приватні фінанси. Структуровано класифікацію різновидів фінансового шахрайства залежно від об'єкта шахрайських дій. Виокремлено види фінансового шахрайства щодо фізичних, юридичних осіб та держави. Встановлено основні ознаки фінансового шахрайства. У статті доведено, що управління ризиками сприяє прийняттю ефективних управлінських рішень враховуючи невизначеності та наявність умов настання майбутніх непередбачуваних подій та явищ і дозволяє оцінити їх вплив на встановлені цілі діяльності. З'ясовано, що фінансова нестабільність спричинена повномасштабними військовими діями сприяла створенню сприятливих умов для вчинення шахрайських дій, зокрема щодо населення. Охарактеризовано способи та заходи із запобігання фінансовому шахрайству.

Ключові слова: фінансове шахрайство, ризики, управлінські рішення.

The globalization of the world economy, the functioning of a large number of financial institutions, the growth of the volume of banking, financial and credit services have caused an increase in the role of financial relations in modern life and have become the basis for the growth of various types of fraud in the financial industry. The purpose of the paper is to determine methods and tools for identifying and minimizing the risks of financial fraud while making management decisions. Financial fraud unbalances fundamental economic relations – relations with the formation, distribution, and use of monetary resources, causes enormous losses to the national economy, threatens the development of investment and entrepreneurial activity, affects the incomes and well-being of citizens. Natural persons, legal entities, and the state, during their activities, deal with a number of risks that directly or indirectly affect the achievement of financial results. Considering this, there is a need to identify and minimize potential risks. Types of financial fraud against individuals, legal entities, and the state are distinguished. The main signs of financial fraud have been established. Measures and ways of identifying and minimizing the risks of financial fraud should include recognizing the problem and its threat; studying the essence of modern fraudulent schemes and their orientation; identifying "bottlenecks" in financial resources management, which are most threatened by potential fraudulent actions; analyzing the adequate situations of financial fraud risk management methods; permanent increase in the level of financial literacy of individuals; adaptability and improvement of the financial control system both at the level

of a specific person and the economic entity or the state; promoting maximum openness, transparency, and sharing of information with unrestricted access; deepening cooperation with professionals both in the field of finance and law enforcement systems, data security or education.

Keywords: financial fraud, risks, managerial decisions.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки, функціонування великої кількості фінансових інституцій, зростання обсягу банківських, фінансових та кредитних послуг спричинили підвищення ролі фінансових відносин у сучасному житті. Натомість активне використання новітніх цифрових технологій, безготівкових форм розрахунків стали підґрунтям для зростання різних видів шахрайства у фінансовій галузі. Нових сценаріїв і форм набуло фінансове шахрайство після початку повномасштабних військових дій. Користуючись скрутним становищем українців шахраї майстерно маніпулюють почуттями свої жертв та розробляють нові схеми з метою власної наживи. Здебільшого йде мова про заволодіння ресурсами з банківських рахунків шляхом незаконного заволодіння персональною інформацією.

Фінансове шахрайство, розбалансовує фундаментальні економічні відносини – відносини з формування, розподілу та використання грошових ресурсів, заподіює нечувані збитки національній економіці, несе загрози розвитку інвестиційної та підприємницької діяльності впливає на доходи та добробут громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ідентифікації і мінімізації ризиків фінансового шахрайства активно досліджувалася вітчизняними науковцями, зокрема їх теоретичну концептуалізацію та економічне підґрунтя дослідили Кізима Т. та Хамига Ю. [1], Резнік О та Болгов Г. висвітлили заходи протидії йому [2], Гончар Л., Малахова А., Невкіпіла О. визначили вплив фінансового шахрайства на економічну безпеку держави [3], Нежива М. та Мисюк В. окреслили механізми протидії шахрайству в умовах війни [4], Шикун В., Булик Д. систематизували схеми професійного шахрайства у компаніях, та розробили методи побудови надійної системи контролю та управління ризиками на вітчизняних підприємствах [5]. Група іноземних дослідників оцінила роль аналізу даних під час виявлення фінансового шахрайства [6], Karroff J. намітив майбутні перспективи фінансового шахрайства [7], а Reurink A. – провів детальний огляд наукових досліджень за цією тематикою [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий спектр різнопланових досліджень питань сучасного фінансового шахрайства, серйозність проблеми та її виникнення на рівні окремої особи, господарюючого суб'єкта та держави, способи ідентифікації та мінімізації ризиків фінансового шахрайства потребують узагальнення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) статті визначити способи та інструменти ідентифікації і мінімізації ризиків фінансового шахрайства під час прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризику фінансового шахрайства піддаються як публічні, так і приватні фінанси. Фізичні особи, юридичні особи та держава під час своєї діяльності мають справу з рядом ризиків які прямо чи опосередковано впливають на досягнення фінансових результатів. З огляду на це виникає необхідність у здатності виявляти та мінімізувати потенційні ризики. Робота з управління ризиками сприяє прийняттю управлінських рішень враховуючи невизначеності та наявності умов настання майбутніх непередбачуваних подій та явищ і дозволяє оцінити їх вплив на встановлені цілі діяльності.

Звісно, видів та способів здійснення фінансового шахрайства є дуже багато, окрім того вони постійно модернізуються, вдосконалюються та змінюються. Тому виникають труднощі, щоб їх усіх консолідувати за певними ознаками чи критеріями у певні групи. Беручи за основу наявні класифікації та узагальнюючи певні характеристики фінансового шахрайства, вважаємо за необхідне серед усіх різновидів фінансового шахрайства виділити такі (табл. 1):

Фінансове шахрайство щодо фізичних осіб має на меті ошукати людину шляхом викрадення особистих даних, шахрайства через інтернет чи схеми проведення «попередньої оплати». Індивідуальним шахрайством є також схема фінансової піраміди, яка обіцяє своїм інвесторам високі прибутки при відсутності реального продукту чи послуги який реалізує компанія, а дивіденди виплачує за рахунок коштів нових вкладників.

Таблиця 1

Класифікація різновидів фінансового шахрайства залежно від об'єкта шахрайських дій

Види фінансового шахрайства щодо фізичних осіб	Види фінансового шахрайства щодо підприємств	Види фінансового шахрайства щодо держави
Шахрайство з платіжними картками (незаконне заволодіння коштами шляхом взлому пін-коду шахрайським способом)	Фінансове шахрайство з ресурсами юридичних осіб (внутрішнє) фальсифікація фінансової звітності;	Фінансове шахрайство з ресурсами держави (по відношенню до доходів)
Мобільне шахрайство (шахрайство шляхом телефонних дзвінків або смс-повідомлень для уточнення даних банківської картки з різних вигаданих причин)	Незаконне привласнення активів (навмисне банкрутство)	Фінансове шахрайство з ресурсами держави (по відношенню до видатків): нецільове використання бюджетних коштів шахрайство у сфері державних закупівель
Інтернет-шахрайство (шахрайство шляхом розсилки електронних листів нібито від банків для уточнення даних)	Зовнішнє: хабарництво і корупція; фіктивне підприємництво	Фінансове шахрайство з ресурсами державних цільових фондів
Фінансова піраміда вид шахрайства, який заманює інвесторів, виплачуючи дивіденди старим інвесторам за рахунок нових.	Шахрайство у сфері управління персоналом, цінові маніпуляції	Фінансове шахрайство з ресурсами державних підприємств, незаконне привласнення активів, корупція і хабарництво

За даними Національного банку України чисельність шахрайських дій з платіжними картками, за якими було понесено майнові збитки, протягом 2023 року збільшилася на 25 % та становила 272 тисячі операцій. Сума збитків від незаконних дій з платіжними картками за минулий рік становила майже 833 млн гривень. Це на 73% більше, ніж у 2022 році. Середня сума однієї незаконної операції минулого року становила 3065 гривень, що на 39% більше, ніж у 2022 році. В більшості випадків шахрайство було спричинено розголошенням особистих даних клієнтами і становило 80% від суми всіх понесених збитків [9].

Активний розвиток цифрових технологій та інформатизація операцій [10, с. 193] з фінансовими ресурсами значно пришвидшує та спрощує можливість проведення розрахунків, та, водночас, створює додаткові загрози онлайн-шахрайства. Отримання персональних даних фізичної особи, доступу до паролів та інтернет-банкінгу може обернутись для постраждалого від фінансового шахрайства не лише втратою наявних заощаджень, а також використанням кредитних коштів та навіть оформлення нових кредитів. Це, у свою чергу несе ризики також для фінансової установи, яка видала кредитні ресурси ша-

храйствам, в частині збільшення частки проблемних кредитів [11, с. 168].

Фінансове шахрайства щодо підприємств може бути внутрішнім коли керівник чи працівник компанії провадить злочинну діяльність щодо цієї організації (розкрадання майна, фальсифікація фінансової звітності, зловживання податками та представлення неправдивої чи неповної інформації інвесторам та акціонерам) У даному контексті такий господарюючий суб'єкт зіткнеться з проблемами управління фінансовими ресурсами як в короткостроковій, так і більш віддаленій перспективі [12, с. 136].

Зовнішнє шахрайство охоплює шахрайство, застосоване проти юридичної особи ззовні, наприклад постачальники, які вводять в оману про обсяги виконаної роботи, перебільшуючи витрати. Клієнти також можуть бути носіями шахрайських схем шляхом несплати виконаних замовлень, чи сплати підробленими банкнотами.

Фінансове шахрайства щодо держави запропоновано розуміти сукупність економічних відносин між юридичними або фізичними особами та державою в процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів держави, які реалізуються шляхом обману або зловживання довірою чи службо-

вим становищем з метою наживи. Кримінальним Кодексом України стаття 222, визначено, що шахрайство з фінансовими ресурсами держави це надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків [13]

Основними ознаками фінансового шахрайства є:

1) сфера зазіхання – фінансова, тобто економічні відносини з приводу формування, розподілу та використанню централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів;

2) особливий суб'єкт злочинних зазіхань (фізичні особи, юридичні особи, держава);

3) фінансове шахрайство є злочинним діянням; зазвичай, має складну систему злочинних дій;

Процес ідентифікації та мінімізації ризиків фінансового шахрайства може мати багато варіантів практичного застосування, з урахуванням потреб та умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Ризик фінансового шахрайства можна визначити як ймовірність виникнення шахрайства та вплив, який позначиться на фінансовому стані фізичної, юридичної установи чи держави.

Ключовим етапом у процесі управління ризиками є їхня ідентифікація – процедура встановлення переліку основних видів ризиків, властивих діяльності визначеному суб'єкту, які можуть вплинути на фінансовий стан, напрям діяльності чи організацію в цілому. Ідентифікація передбачає визначення ризиків в їх взаємозв'язку з іншими ризиками і чинниками (джерелами ризиків), які інтенсифікують або послаблюють виокремлені ризики. Основною метою ідентифікації ризиків є виявлення, розпізнавання та опис ризиків, які можуть допомогти або перешкодити суб'єкту досягти її цілей.

Таблиця 2

Способи та заходи із запобігання фінансовому шахрайству

Фізичною особою	Юридичною особою	Державою
Ніколи і нікому не розголошувати реквізити платіжних карток	Налагодити комунікації зі співробітниками (попередження про ризики шахрайства)	Контролювати цільове та ефективним використанням коштів державного і місцевих бюджетів
Не відповідати на підозрілі повідомлення та не переходити за сумнівними посиланнями	Налаштовувати ефективно діючу систему підготовки та перевірки фінансової звітності	Протидіяти ухиленню від сплати податків
За жодних обставин не розголошувати одноразові паролі	Розподіляти обов'язки, повноваження та напрямки внутрішнього контролю	Контролювати законність, доцільність та ефективність використання і розпорядження державними майновими правами (правами власності на акції підприємств тощо)
Пройти ідентифікацію у свого оператора мобільного зв'язку	Розвивати корпоративну культуру	Контролювати використання державних запасів і резервів
Підвищувати рівень фінансової грамотності	Формувати та оприлюднювати чітку і відкриту програму протидії фінансовому шахрайству в організації,	Контролювати цільове використання і своєчасне повернення кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії;
Тісно взаємодіяти з правоохоронними органами	Формувати власну методику щодо каналів отримання інформації з ймовірних махінацій	Сприяти поширенню відкритості та прозорості в фінансових операціях
Брати участь в освітніх та просвітницьких заходах з протидії фінансовому шахрайству та підвищення фінансової грамотності	Розробляти чітку та прозору політику санкцій за вчинення шахрайських дій	Активно співпрацювати з урядами інших держав та міжнародними організаціями, які дотичні до питань протидії фінансовому шахрайству

На нашу думку, головним фактором появи та поступового розповсюдження ризиків фінансового шахрайства передусім виступають економічні чинники. Частка шахрайських схем значно збільшується передусім у фазі економічних потрясінь та криз, адже нестійка фінансова ситуація в країні може стати причиною банкрутства фінансових установ, припинення діяльності підприємств (зменшення кількості робочих місць), підриву довіри до класичних фінансових інструментів, і як наслідок традиційних можливостей примножити прибуток. У ситуації хаосу та невпевненості будь-яка, сумнівна справа розрахована на випадковий успіх здається виходом із скрутною ситуації, і люди, не задумуючись, беззастережно вдаються до ризикових заходів отримання прибутку.

Необхідно зазначити, що можливість виникнення фінансового шахрайства пов'язана передусім із «наявністю сприятливих умов для вчинення шахрайських дій, можливістю доступу особи до фінансових ресурсів та слабким контролем (або його повною відсутністю) щодо дій потенційного шахрая. Мотивація шахрайських дій може бути обумовлена як наявністю певних фінансових проблем у такої особи (складна фінансова ситуація та необхідність її покращення, схильність до ризикових та азартних вчинків), так і зовнішнім тиском з боку інших осіб, відсутністю жорсткого фінансового контролю за діяльністю потенційного шахрая та, що найголовніше – ймовірністю отримання надвисоких доходів фінансовими шахраями.

Висновки. Проблема фінансового шахрайства набула поширення у різних сферах діяльності людини, підприємства, держави та характер масовості. Пошук нових та удосконалення існуючих способів протидії фінансовому шахрайству повинен реалізовуватись безперервно, адже з удосконаленням способів боротьби із шахрайськими діями набувають складнішого рівня також і схеми їх обходу нівелювання.

Заходи і способи ідентифікації та мінімізації ризиків фінансового шахрайства повинні включати:

1. Визнання проблеми та її загрози.
2. Дослідження сутності сучасних шахрайських схем та їх направленості.
3. Виявлення «вузьких місць» в управлінні фінансовими ресурсами, яким найбільше загрожують потенційні шахрайські дії.
4. Аналіз адекватних ситуації способів управління ризиками фінансового шахрайства.
5. Перманентне підвищення рівня фінансової грамотності фізичних осіб.
6. Адаптивність та удосконалення системи фінансового контролю як на рівні конкретної особи, так і господарюючого суб'єкта чи держави.
7. Сприяння максимальній відкритості, прозорості та обміну інформацією з необмеженим доступом.
8. Поглиблення співпраці з професіоналами як у сфері фінансів, так і правоохоронних системи, безпеки даних чи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2. С. 109–123.
2. Рєзнік О. М., Болгов Г. О. Фінансове шахрайство: сутність та заходи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 502–505.
3. Гончар Л. В., Малахова А. В., Невкипіла О. С. Фінансове шахрайство та безпека. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3–4. С. 170–174.
4. Нежива М. О., Мисюк В. О. Протидія шахрайству в умовах війни. *Бізнес-інформ*. 2023. № 1. С. 160–166.
5. Шикун В., Булик Д. Фінансове шахрайство на підприємствах та методи його запобігання. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 1. С. 70–79.
6. Shoetan, P. O., Oyewole, A. T., Okoye, C. C., Ofodile, O. C. Reviewing the role of big data analytics in financial fraud detection. *Finance & Accounting Research Journal*. 2024. № 6(3). P. 384–394.
7. Karpoff, J. M. (2021). The future of financial fraud. *Journal of Corporate Finance*, 66, 101694.
8. Reurink, A. (2019). Financial fraud: A literature review. *Contemporary topics in finance: A collection of literature surveys*. 79–115.
9. Причиною більшості шахрайських випадків з платіжними картками стало розголошення даних їхніми користувачами. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prichinoyu-bilshosti-shahrayskih-vipadkiv-z-platijnimi-kartkami-stalo-rozgoloshennya-danih-yihnimi-koristuvachami> (дата звернення: 26.05.2024).
10. Danyliuk, M., Dmytryshyn, M., Goran, T. (2021). Informatization in Ukraine: Realities, problems, prospects. *European Journal of Sustainable Development*, 2021. № 10(4). P. 190–202.

11. Дмитришин, М. В., Панчак, Н. В. (2016). Удосконалення політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ ПриватБанк на основі SWOT-аналізу кредитного портфелю комерційного банку. *Економічний вісник університету*, 2016. № 28 (1). С. 165–171.
12. Дмитришин М. В., Данилишин М.М. Формування системи ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. № 11 (2). С. 131–138.
13. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.05.2024).

REFERENCES:

1. Kizyma T., Khamyha Yu. (2019) Finansove shakhraystvo: teoretychna kontseptualizatsiya ta ekonomichne pidgruntya [Financial fraud: theoretical conceptualization and economic background]. *Svit finansiv*. Vol. 2, pp. 109–123.
2. Reznik O. M., Bolhov H. O. (2023) Finansove shakhraystvo: sutnist' ta zakhody protydyiyi [Financial Fraud: Nature and Countermeasures]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. No. 11, pp. 502–505.
3. Honchar L. V., Malakhova A. V., Nevkypila O. S. (2021) Finansove shakhraystvo ta bezpeka [Financial fraud and security]. *Innovatsiyna ekonomika*. No. 3–4, pp. 170–174.
4. Nezhiva M. O. Mysyuk V. O. (2023) Prottydiya shakhraystvu v umovakh viyny [Anti-fraud in war conditions]. *Biznes-inform*. No. 1, pp. 160–166.
5. Shikun V., Bulyk D. (2023) Finansove shakhraystvo na pidpryyemstvakh ta metody yoho zapobihannya [Financial fraud at enterprises and methods of its prevention]. *Ekonomichnyy chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*. No. 1, pp. 70–79.
6. Shoetan, P. O., Oyewole, A. T., Okoye, C. C., Ofodile, O. C. (2024). Reviewing the role of big data analytics in financial fraud detection. *Finance & Accounting Research Journal*, vol. 6(3), pp. 384–394.
7. Karpoff, J. M. (2021). The future of financial fraud. *Journal of Corporate Finance*, 66, 101694.
8. Reurink, A. (2019). Financial fraud: A literature review. *Contemporary topics in finance: A collection of literature surveys*, 79–115.
9. The reason for the majority of fraudulent cases with payment cards was the disclosure of data by their users. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prichinoyu-bilshosti-shahrayskih-vipadkiv-z-platijnimi-kartkami-stalo-rozgosennya-danih-yihnimi-koristuvachami> (accessed May, 26, 2024).
10. Danyliuk, M., Dmytryshyn, M., Goran, T. (2021). Informatization in Ukraine: Realities, problems, prospects. *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10(4), pp. 190–202.
11. Dmytryshyn, M. V., Panchak, N. V. (2016). Udoskonalennya polityky upravlinnya kredytnym portfelem PAT KB PryvatBank na osnovi SWOT-analizu kredytnoho portfelyu komertsyynoho banku [Improvement of the credit portfolio management policy of CB PrivatBank PJSC based on the SWOT analysis of the commercial bank's credit portfolio]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 28 (1), pp. 165–171.
12. Dmytryshyn, M. V., Danylyshyn, M. M. (2015). Formuvannya systemy efektyvnoho upravlinnya finansovymy resursamy pidpryyemstva [Formation of a system of effective management of the company's financial resources]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 11 (2), pp. 131–138.
13. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny [Criminal Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed May, 26, 2024).